

Πολύδρομο

ΔΡΟΜΟ - POLIDHROMO - ПОЛИДРОМ - POLYDROMO - بوليدرومو - ΠΟΛΥΔΡΟΜΟ - POLIDHROMO

Τεύχος 7ο - Μάιος 2014

Issue 7 - May 2014

Periodical for Bilingualism and Multiculturalism
in Education and Society

Περιοδική Έκδοση για τη Διγλωσσία και τον Πολυπολιτισμό
στην Εκπαίδευση και την Κοινωνία

Revistë periodike për
Dygyhësinë dhe Shumëkulturrën
në arsim dhe në shoqëri

периодическое издание,
посвящённое Диглоссии и
Поликультурности
в Образовании и Обществе

Υπεύθυνη Έκδοσης:

Ρούλα Τσοκαλίδου

Συντακτική Επιτροπή:

Σοφία Γαβριηλίδου, Βασιλεία Κούρτη-Καζούλλη, Ελένη Σκούρτου, Σταυρούλα Τσιπλάκου, Ρούλα Τσοκαλίδου, Άσπα Χατζηδάκη

Επιστημονική Επιτροπή:

Γιώργος Ανδρουλάκης (Παν/μιο Θεσσαλίας), Σοφία Γαβριηλίδου (Α.Π.Θ.), Αναστασία Γκαϊνταρτζή (Α.Π.Θ.), Θανάσης Γρηγοριάδης (Α.Π.Θ.), Βασιλεία Κούρτη-Καζούλλη (Παν/μιο Αιγαίου), Σταύρος Καμαρούδης (Παν/μιο Δυτ. Μακεδονίας), Μάρω Κακριδή (Παν/μιο Αθηνών), Αγγελική Κουλιάρη (Α.Π.Θ.), Αργύρης Κυρίδης (Α.Π.Θ.), Αντώνης Λενακάκης (Α.Π.Θ.), Εύη Μάρκου (Institute of Education, U.K.), Πολυτίμη Μακροπούλου (Α.Π.Θ.), Σούλα Μητακίδου (Α.Π.Θ.), Μαρίτα Παπαρούση (Παν/μιο Θεσσαλίας), Ελένη Σκούρτου (Παν/μιο Αιγαίου), Κωστής Τσιούμης (Α.Π.Θ.), Σταυρούλα Τσιπλάκου (Ανοικτό Παν/μιο Κύπρου), Μένη Τσιτουρίδου (Α.Π.Θ.), Ρούλα Τσοκαλίδου (Α.Π.Θ.), Νίκος Χανιωτάκης (Παν/μιο Θεσσαλίας), Άσπα Χατζηδάκη (Παν/μιο Κρήτης), Σωφρόνης Χατζησαββίδης (Α.Π.Θ.), Nick Dallas (McGraw Hill, Australia), Hartmut Haberland (University of Roskilde, Denmark), Gina Ioannitou (Universite du Maine, France), Vicky Macleary Obied (University of London, U.K.), Andrea Young (University of Strasburg, France)

Μεταφράσεις: Valbona Hystuna, Aurela Konduri, Ekaterina Gritsan, Αναστασία Γκαϊνταρτζή, Εύη Κομπιάδου, Βασιλεία Κούρτη-Καζούλλη, Ιωάννα Πισκιουλή, Κατερίνα Μολοπόδη, Σταυρούλα Τσιπλάκου, Ρούλα Τσοκαλίδου

Επιμέλεια κειμένων:

Εύη Κομπιάδου, Εύη Μάρκου, Ρούλα Τσοκαλίδου, Σοφία Γαβριηλίδου

Εξώφυλλο: ΠΟΛΥ.ΣΤ.ΕΚ.Ι.

Χάρης Στανιμεράκης, Εύη Μάρκου

Ομάδα εργασίας/δράσεων:

Μαρία Βισκαδουράκη, Ράεντ Ζάχεμ, Γιάννης Κελέσης, Εύη Κομπιάδου, Κατερίνα Κομπιάδου, Εύη Μάρκου, Χρύσα Παναγιωτίδου, Σάσα Παπατζιάμου, Ιωάννα Πισκιουλή, Αμαλία Σάνη, Χρήστος Σάνης, Χάρης Στανιμεράκης, Ελπίνη Τσάμου

Λογότυπο: Νικόλας Ζάχεμ

Εκδότης: 'Πολύδρομο'

Εκδοτική Επιμέλεια & Κεντρική

Διάθεση: Εκδόσεις Ζυγός,

Αγγελάκη 39, Θεσσαλονίκη

Ιστοσελίδα: www.polydromo.gr

Email: info@polydromo.gr/

polydromo@polydromo.gr

Τηλ: 6970676377 & 2310 222191

Περιεχόμενα - Contents

A. Θεωρητικό Μέρος - Theoretical Part

Editorial 3

Multilingualism: myths and facts 7

Πολυγλωσσία: μύθοι και γεγονότα 12

Madalena Cruz-Ferreira

Διαχείριση της πολυπολιτισμικότητας στο σχολείο: Μια εμπειρική έρευνα 18

Managing multiculturalism at school: An empirical research 19

Βαρβάρα Αβραμίδου - Varvara Avramidou

Συμπληρωματικά Σχολεία στη Θεσσαλονίκη: Αναλυτικό Πρόγραμμα, Δομή και Στόχοι 26

Complementary Schools in Thessaloniki: Study

Programme, Structure and Aims 27

Νίκος Βερβίτης & Χριστίνα Μαλιγκούδη - Nikos Vervitis & Christina Maligkoudi

Δημιουργική Γραφή ως γνωστικό αντικείμενο: οι ιδιαιτερότητες του εργαστηρίου 37

Creative Writing as an academic discipline: particularities of the workshop 37

Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος - Triantafyllos H. Kotopoulos

B. Διαδραστικό Μέρος - Interactive Part

Κείμενα ταυτότητας: η σημασία τους για τους/τις συγγραφείς και τους/τις αναγνώστες/τριές τους 43

Identity texts: their meaning for their writers and readers 48

Εύη Κομπιάδου & Ρούλα Τσοκαλίδου - Evi Kompiadou & Roula Tsokalidou

Τεέλ Μπαχταλό 52

Teel Bachtalo 56

Ειρήνη Δημοπούλου, Ελένη Δημοπούλου & Σοφία Σαμπάνη - Eirini Dimopoulou, Eleni Dimopoulou & Sofia Sabani

Πολύχρωμες Διαδρομές στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα 59

Colourful Journeys in Greek Sign Language 64

Κωνσταντίνα Κατσιπίδου & Αντώνης Κουτσουμάρης - Konstantina Katsipidou & Antonis Koutsoumaris

Θεσσαλονίκη, ένας αιώνας και κάτι. Από την οδό Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στη Λεωφόρο Βασιλίσσης Όλγας (χρόνοι εκατόν οκτώ) 68

Thessaloniki, one century plus. From Konstantinou Palaiologou Street to Leoforos Vasilissis Olga (one hundred and eight years) 72

Σταύρος Καμαρούδης - Stavros Kamaroudis

Editor-in-Chief:

Roula Tsokalidou

Editorial Board: Sophia Gavrilidis,

Vasilia Kourtis-Kazoullis, Eleni

Skourtou, Stavroula Tsiplakou,

Roula Tsokalidou, Aspa Chatzidaki

Scientific Committee:

Giorgos Androulakis (University of

Thessaly), Sofronis Chatzivasvidis

(A.U.TH.), Sofia Gavrilidis

(A.U.TH.), Anastasia Gkaintartzi

(A.U.TH.), Thanasis Grigoriadis

(A.U.TH.), Vasilia Kourtis-Kazoullis

(University of the Aegean),

Stavros Kamaroudis (Univ. of

Western Macedonia), Maro Kakridi

(University of Athens), Aggeliki

Kiliari (A.U.TH.), Argyris Kyridis

(A.U.TH.), Antonis Lenakakis

(A.U.TH.), Evi Markou (Institute

of Education, U.K.), Politimi

Makropoulou (A.U.TH.), Soula

Mitakidou (A.U.TH.), Marita

Paparousi (University of Thessaly),

Eleni Skourtou (University of

the Aegean), Kostas Tsioumis

(A.U.TH.), Stavroula Tsiplakou

(Open University of Cyprus),

Meni Tsitouridou (A.U.TH.),

Roula Tsokalidou (A.U.TH.),

Nikos Chaniotakis (University

of Thessaly), Aspa Chatzidaki

(University of Crete),

Nick Dallas (McGraw Hill,

Australasia), Hartmut Haberland

(University of Roskilde, Denmark),

Gina Ioannitou (Universite du

Maine, France), Vicky Macleroy

Obied (Univeristy of London,

U.K.), Andrea Young (University of

Strasbourg, France)

Translations: Valbona Hystuna,

Anastasia Gkaidartzi, Ekaterina

Grisana, Aourela Konduri, Evi

Kompiadou, Vasilia Kourtis-

Kazoullis, Katerina Molopidi,

Ioanna Piskiouli, Stavroula

Tsiplakou, Roula Tsokalidou

Editing: Sofia Gavrilidis, Evi

Kompiadou, Evi Markou, Marita

Paparousi, Roula Tsokalidou

Cover: POLY.ST.EK.I

Charis Stanimerakis, Evi Markou

Work/Action Group: Raed

Zakhem, Evi Kompiadou, Katerina

Kompiadou, Giannis Kelesis, Evi

Markou, Chrysanthi Panagiotidou,

Sasa Papatziadou, Joanna

Piskiouli, Amalia Sani, Christos

Sanis, Charis Stanimerakis, Elpiniki

Tsamou, Maria Viskadouraki

Logo: Nikolas Zakhem**Publisher:** 'Polydromo'**Publishing Group & Central****Distribution:** 'Zygos' publications,

Aggelaki 39, Thessaloniki

Website: www.polydromo.gr**Email:** info@polydromo.gr/

polydromo@polydromo.gr

Tel: +30 6970676377 &

+30 2310 222191

To ποίημα του Ρομπέν ..... 76*Vjersha e Robenit* ..... 76*Γωνιά των γονιών* ..... 77*Parents' Corner* ..... 77*Këndi i prindërve* ..... 78*Взгляд родителей* ..... 78**Γ. Ενημερωτικό Μέρος - Informative Part***Εκπαιδευτική Εκδρομή στην Αλβανία* ..... 79*Ekskursion Edukativ në Shqipëri* ..... 81*Educational Trip to Albania* ..... 83*2013: Ένας χρόνος με ποικίλες πολυγλωσσικές δράσεις**για το 'Πολύδρομο'* ..... 88*2013: A year with various multilingual activities for**'Polydromo'* ..... 95*Το ετήσιο Εβδομαδιαίο Ημερολόγιο 'ΠΟΛΥΔΡΟΜΟ 2014'* ..... 97*The Annual Weekly Diary 'Polydromo 2014'* ..... 99*Συνδρομές στο περιοδικό Πολύδρομο* ..... 98*Subscriptions to Polydromo* ..... 99*Ευχαριστίες/Acknowledgements* ..... 100*Οδηγίες προς συγγραφείς* ..... 101*Instructions for writers* 101**Editorial**

Το Πολύδρομο, μέσο

επιχειρεί να προβάλει

ζητημάτων που αφορούν

από τη γλώσσα και την

"διαγλωσσικότητα",

φισβήτηση, για άλλη

ανάμεσα στις γλώσσες

τον πρώτο λόγο στην

εκπαιδευτικών, των

παιδιών που συμμετέχουν

οι διαδικασίες

μέσα από τη συνάντηση

και των πολιτισμών

προβληματισμού μας

του 'translanguaging'

κότητας", όπως επιλέγουμε

τον όρο στα ελληνικά

αστάσεις που του δίνει

(2009). Σύμφωνα με

'διαγλωσσικότητα' είναι

ισχυρός μηχανισμός

μάτων, με σκοπό την

άλλης οπτικής και τη

μάτων, που επιτρέπει

ασχίζει/υπερβαίνει τα

σικών ομάδων.

Η έννοια αυτή, που

και τις εργασίες του

μιού Γλωσσών και

Μάη, συμβάλλει στο

περαιτέρω τα ζητήματα

της ανάμεσα στις γλώσσες

την εναλλαγή κωδίκων

βασικό χαρακτηριστικό

δικασίας. Η διεπίδραση

προσεγγιστεί τόσο σε

(όπως γίνεται μέσα σε

κωδίκων), όσο και το

ημάτων που περιλαμβάνονται

σε συναντώνται

μέσα από τη φωνή των

ων παιδιών και ενηλίκων

Δημιουργική Γραφή ως γνωστικό αντικείμενο: οι ιδιαιτερότητες του εργαστηρίου

Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος¹

Περίληψη

Η Δημιουργική Γραφή, ως όρος και ως γνωστικό αντικείμενο, εξακολουθεί να προβληματίζει. Ποιο είναι το περιεχόμενό του ως πανεπιστημιακό μάθημα; Ποιος είναι ο ρόλος της έρευνας στο περιεχόμενό του και πώς ενσωματώνονται μέσα σε αυτήν η πρακτική άσκηση και η κριτική αντίληψη; Πώς προσδιορίζεται σε σχέση με τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα στο Πανεπιστήμιο; Ποιοι επιλέγουν να διδάχτούν ένα τέτοιο μάθημα και ποιες είναι οι προσδοκίες τους; Πώς αξιολογείται και από ποιους και, τελικά, είναι απαραίτητο να σπουδάσεις Δ.Γ. για να αναλάβεις τη διδασκαλία της;

Creative Writing as an academic discipline: particularities of the workshop

Triantafyllos H. Kotopoulos

Abstract

Creative writing as a term and as an academic discipline still remains as puzzling as ever. What is its content as a university course? What is the role of research in its content and how are practices and critical perception incorporated into it? How is it demarcated in relation to other disciplines at the University; Who chooses to be taught such a course and what are their expectations? How is it evaluated and by whom and is it ultimately necessary to study Creative Writing in order to teach it?

Αντί Εισαγωγής

Η Δημιουργική Γραφή (Δ. Γ. στο εξής), ως γνωστικό αντικείμενο σε όλα τα Πανεπιστήμια του κόσμου, συγκροτείται από την *ερευνητική* και τη *διδασκτική - πρακτική* του πλευρά. Η φύση του πανεπιστημιακού περιβάλλοντος ευνοεί την εμπλοκή δύο αλληλοσυμπληρουμένων στοιχείων στη διδασκαλία της Δ. Γ.: την πράξη του να γράφεις (δημιουργικά) και την πράξη να σκεφτείς κριτικά την πράξη της γραφής και τα αποτελέσματά της. Παραμένει όμως το ερώτημα τι αντιλαμβανόμαστε ως περιεχόμενο του πανεπιστημιακού γνωστικού αντικείμενου της Δ. Γ. που συνακόλουθα επιφέρει μία σειρά άλλων, όπως ποιος είναι ο ρόλος της έρευνας στο περιεχόμενο αυτό και πώς ενσωματώνονται μέσα στην έρευνα η πρακτική άσκηση και η κριτική αντίληψη; Πώς προσδιορίζεται σε σχέση με τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα στο Πανεπιστήμιο; Ποια άτομα επιλέγουν να διδάχτούν ένα τέτοιο μάθημα και ποιες είναι οι προσδοκίες τους; Πώς αξιολογείται και από ποιους/ποιες και, τελικά, είναι

1. Ο Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος είναι Επίκουρος Καθηγητής Ελληνικής και Παιδικής Λογοτεχνίας στο Π.Τ.Ν., Π.Δ.Μ.

απαραίτητο να σπουδάσεις Δ. Γ. για να αναλάβεις τη διδασκαλία της;

Η Δ. Γ. αφορά την ενεργητική πρόσληψη των λογοτεχνικών ειδών, αν και δεν είναι εύκολο να προβούμε σ' έναν αυστηρό ορισμό της διαδικασίας της. Συχνά, για παράδειγμα, η κριτική της πράξης της γραφής, της εφαρμογής δηλαδή, επηρεάζει το ίδιο το αποτέλεσμα της και προκαλεί μια νέα απόπειρα γραφής. Η κριτική προσέγγιση στην Δ. Γ. συμβαίνει πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το σύνολο των ενεργειών της. Ο γράφων υιοθετεί μία ενεργή κριτική προσέγγιση (π.χ. τεχνικές βελτίωσης μέσα από την επαφή με τη δουλειά των άλλων ατόμων, με τα οποία μπορεί να συγκρίνει και να αντιπαραβάλλει τις δικές του ιδέες) για να είναι σε θέση να επανεξετάσει, να αναθεωρήσει και να διασκευάσει μέρος της δουλειάς του. Αυτό άλλωστε είναι και το διαφοροποιητικό στοιχείο της Δ. Γ. από τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα και τη διδασκαλία τους στους πανεπιστημιακούς χώρους: το ότι αναφέρεται σε μία δραστηριότητα ή σε ένα σύνολο δράσεων και την ίδια στιγμή εγκολπώνει έναν στοχασμό τόσο της δραστηριότητας, όσο και του παραγόμενου αποτελέσματος (Κωτόπουλος, 2011).

Οι απαρχές της Δ. Γ. στα νεότερα χρόνια εντοπίζονται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στις ΗΠΑ ως αντίδραση στη σχολαστική, φιλολογική προσέγγιση της Λογοτεχνίας, που αντιμετωπιζόταν ως ένα αποστεωμένο ιστορικό και γλωσσικό corpus. Η Δ. Γ. στόχευσε στην «έμπρακτη μάθηση», στην άσκηση της λογοτεχνικής πρακτικής. Δεν είναι βέβαια εφικτό στο παρόν άρθρο, ούτε επιγραμματικά να αναφερθούμε στην ιστορία της Δ. Γ. Προτείνουμε πάντως ανεπιφύλακτα το βιβλίο του Myers *The Elephants Teach: Creative Writing Since 1880* (2006) για τις σχετικές πληροφορίες. Στα χρόνια που ακολούθησαν, σε προπτυχιακό επίπεδο, τα μαθήματα της Δ. Γ. σύντομα έγιναν πολυάριθμα - και δημοφιλή - παραμένοντας πιστά στον ιδρυτικό παιδαγωγικό στόχο της βαθύτερης κατανόησης μέσω της δημιουργικής άσκησης. Αλλά, παρά την επιτυχία του προγράμματος του Πανεπιστημίου της Iowa, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60, λειτουργούσαν μόνο πέντε μεταπτυχιακά προγράμματα στις ΗΠΑ (Iowa, Johns Hopkins, Stanford, Denver και Cornell). Σταδιακά τα μεταπτυχιακά τμήματα, ενισχυμένα μέσα από το καθεστώς της πανεπιστημιακής τους χρηματοδότησης, πολλαπλασιάστηκαν και λειτούργησαν με τη μορφή της επαγγελματικής μαθητείας, προετοιμασίας ουσιαστικά των επίδοξων συγγραφέων, αποστασιοποιημένης πλέον από την κριτική μελέτη. Έτσι, ό,τι είχε ξεκινήσει ως μία εναλλακτική πρόταση υπέρβασης του διχασμού των λογοτεχνικών σπουδών, κατέληξε να γίνει ένα νέο σχίσμα. Ένα σχίσμα που βάθυνε με την έλευση της Θεωρίας με κεφαλαίο Θ στα πανεπιστήμια, που σηματοδοτεί την εξέγερση των λογοτεχνικών σπουδών ενάντια στη λογοτεχνική αξία (Cowan, 2011), καθώς τα μυθιστορήματα, τα διηγήματα και τα ποιήματα έμοιαζαν ή μοιάζουν να μην έχουν ούτε νόημα ούτε αξία από μόνα τους. Η Θεωρία του 20ού αιώνα, όπως νωρίτερα η Φιλολογία του 19^{ου} είχε απαγορεύσει την αντιμετώπιση του λογοτεχνικού κειμένου ως δημιουργία και το είχε αντιμετωπίσει ως μόρφωμα ευρύτερων επιδράσεων. Η ανάπτυξη της Δ. Γ. και η σημερινή έκρηξή της στον ακαδημαϊκό χώρο θα μπορούσε να ερμηνευτεί

ως αντίδραση στην κυριαρχία της Θεωρίας και, για να είμαστε πιο ακριβείς, εκείνων των θεωρητικών προσεγγίσεων που αποστραγγίζουν την αισθητική αξία και παραγνωρίζουν την αυτονομία της λογοτεχνικής γραφής.

Το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Δημιουργική Γραφή»

Το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Δημιουργική Γραφή» του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας επιχειρεί να κατοχυρώσει σε θεσμικό επίπεδο το πνεύμα της μη συμμόρφωσης και της ανοιχτής σκέψης, στην έμπρακτη ανάπτυξη της διεπιστημονικότητας, της ομαδικής εργασίας και της διαλογικής μάθησης στηριγμένο στα τρία μοντέλα ανάπτυξης που προτείνει η Vanderslice (2004: 15-21): Workshop, Grand Tour και Concept-based Course. Οι ίδιες αυτές ιδέες διαμόρφωσαν διαχρονικά το πλαίσιο για την επιλογή συγγραφέων ως δασκάλων της Λογοτεχνίας και την τελική επιλογή του εργαστηρίου ως τρόπου διδασκαλίας της Δ.Γ. Είναι ενδεικτικό της λογικής που επικράτησε στα χρόνια που μεσολάβησαν ως σήμερα, πως στο UEA (University of East Anglia) η πρόσληψη του μυθιστοριογράφου Angus Wilson ως πανεπιστημιακού Καθηγητή, θεωρήθηκε τόσο ανορθόδοξη στο Ηνωμένο Βασίλειο, ώστε αναφέρθηκε ως εθνική είδηση στην εφημερίδα *Guardian*. Να σημειώσουμε πως για πρώτη φορά ο Wilson παρείχε τη δυνατότητα υποβολής εργασίας Δ.Γ. για επίσημη αξιολόγηση, όπως ακριβώς συνέβη αρκετά χρόνια νωρίτερα και στη Σχολή του Norman Foerster στο Iowa που «αναγνώρισε θεσμικά την υποβολή εργασίας Δ.Γ. για την ακαδημαϊκή αξιολόγηση» (Dawson, 2005: 60). Στο UEA οι Bradbury και Wilson πρότειναν, επίσης για πρώτη φορά, το 1967 ένα πανεπιστημιακό πρόγραμμα ενίσχυσης και υποστήριξης της Λογοτεχνίας, το οποίο αρχικά αντιμετωπίστηκε με σκεπτικισμό, για να εξασφαλίσει τελικά το 1970 τη συγκατάθεση για την παροχή μαθημάτων Δ.Γ., έστω και σε προαιρετική, περιορισμένη και συμπληρωματική υποχρέωση για τη λήψη του μεταπτυχιακού διπλώματος (Cowan, 2011).

Στην ελληνική πραγματικότητα ο αείμνηστος Καθηγητής Μίμης Σουλιώτης, ποιητής ο ίδιος, πέτυχε να λειτουργήσει ένα Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών με τίτλο «Δημιουργική Γραφή» στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας από την ακαδημαϊκή χρονιά 2008-2009. Εκείνο που μας προκαλούσε εντύπωση αρκετά χρόνια πριν από την ιστορική αυτή ημερομηνία είναι ότι, καθώς ο Σουλιώτης κι εγώ ήμασταν ποιητές και οι δύο, αλλά ταυτόχρονα θεράποντες της Λογοτεχνίας σε ακαδημαϊκούς θώκους, ανακοινώσαμε στα αμφιθέατρα το «θάνατο του συγγραφέα» (ή έστω το «θάνατο της εξουσίας του συγγραφέα») και επιστρέψαμε στο σπίτι μας, όπου εργαζόμασταν ως συγγραφείς. Στο μεταξύ, αν και όλοι ανακοίνωναν το θάνατο του συγγραφέα, κανείς δεν προέβλεπε τον θάνατο της λογοτεχνικής κριτικής. Η άσκηση της κριτικής και η άσκηση της γραφής βρισκόταν σε απόλυτη διάσπαση. Παρά τις χρονολογικές διαφορές και τις ιδιόζουσες θεσμικές περιπλοκές, διαπιστώνουμε, χωρίς φυσικά καμία αξιολογική σύγκριση, την ευδιάκριτη αναλογία ανάμεσα στην έναρξη της διδασκαλίας της Δ. Γ. στο UEA, στην εδραίωση της διδασκαλίας της Δ. Γ. στα πανεπιστήμια των ΗΠΑ

και μόλις πρόσφατα στην πατρίδα μας και πιο συγκεκριμένα στη Φλώρινα. Σε κάθε περίπτωση, η Δ. Γ. ξεκίνησε ως εκπαιδευτικός πειραματισμός, σε ένα νέο Πανεπιστήμιο με «δημιουργικότερο» προσανατολισμό.

Η Λογοτεχνική Γνώση και το Εργαστήριο Δημιουργικής Γραφής

Η Λογοτεχνία συνιστά μια μορφή βιωμένης εμπειρίας (Wood, 2005: 9). Υπό την έννοια αυτή, είναι ένας δρόμος απ' τον οποίο η φιλοσοφία μπορεί να φτάσει στην κατανόηση των λεπτών αποχρώσεων της ζωής, μια παρατήρηση για την οποία ο Currie χαριτολογώντας σημειώνει ότι μπορεί να ακουστεί ως «μουσική στα αυτιά των απανταχού μαθητών της δημιουργικής γραφής» (Currie, 2007:111). Ο Currie προϋπολογίζει τη συγγραφική πρόθεση, αλλά προϋπολογίζει και τη «μη πρόθεση» του συγγραφέα» - το τυχαίο, τις ιδέες δηλαδή που ήταν έξω από τον έλεγχο του. Ισχυρίζεται ότι το λογοτεχνικό έργο θα γνωρίζει πάντα περισσότερα από όσα οποιοσδήποτε μεμονωμένος/η αναγνώστης/τρια θα νομίζει ότι γνωρίζει, γιατί πάντοτε θα υπάρχουν νέες αναγνώσεις και νέες ερμηνείες. Και φυσικά τα λογοτεχνικά έργα συνιστούν πολύ πιο σύνθετες μορφές έκφρασης με πολλαπλές δυνατότητες παραγωγής νοημάτων. Είναι η κλήση του Άλλου του Derrida, η *τυφλότητα* του de Man, το *ανέκφραστο* του Lyotard, το *άφατο* του Beckett, το *παράδοξο* του Freud, το *πραγματικό* του Lacan και ό,τι τελικά βρίσκεται *πέρα από τα όρια της γλώσσας* για τον Wittgenstein (Currie, 2007: 124). Αυτό που «γνωρίζει» ένα λογοτεχνικό έργο είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης συνειδητών διαδικασιών και τυχαίων αποτελεσμάτων. Η πρόθεση του συγγραφέα συναντά άλλωστε πάντα την αναγνωστική υποδοχή, πρόσληψη και ανταπόκριση. Οι συγγραφείς γνωρίζουν συχνά περισσότερα απ' όσα νομίζουν ότι γνωρίζουν. Η δυσκολία έγκειται ακριβώς στη συμβίωση μ' αυτήν την αβεβαιότητα. Ο Ε. Μ. Forster το έχει πει με διαφορετικό τρόπο, όταν υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι δε θα μάθουν ποτέ «Πόσο τυφλά προχωρούμε. Υποθέτουν ότι είμαστε πλήρως ενημερωμένοι. Αλλά αν ήξεραν οι κριτικοί πόσα πράγματα γράφουμε χωρίς να τα σκεφτούμε...» (Forster, 1962: 32).

Οι σπουδές Δημιουργικής Γραφής στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών του Π.Τ.Ν. του Π.Δ.Μ., όσο και στο ΜΑ του ΥΕΑ, δομούνται με βάση το Εργαστήριο. Οι διαφορές οργάνωσης και λειτουργίας (στο ΥΕΑ συνεδριάζει μία φορά την εβδομάδα κατά τα πρώτα δύο εξάμηνα και συζητά τα έργα που γράφουν οι φοιτητές/τριες υπό την καθοδήγηση ενός /μίας αναγνωρισμένου/ης συγγραφέα) αποτυπώνουν ακριβώς την επιφυλακτικότητα με την οποία η εκπαιδευτική πολιτική υποδέχεται τη Δ.Γ. στην ελληνική πραγματικότητα. Στο ΥΕΑ (σε μικρότερο βαθμό στο δικό μας Πρόγραμμα Σπουδών) το εργαστήριο συνιστά έναν χώρο αυτοσχεδιασμού, χωρίς αναλύσεις υποδειγματικών κειμένων και ασκήσεις. Το προσωπικό διάβασμα θεωρείται ως επαρκής συνθήκη για την έκφραση της ουσιαστικής αφομοίωσης της σύνδεσης της λογοτεχνικής γραφής με τη θεωρητική γνώση, το οποίο διαμορφώνει συνακόλουθα και το απαραίτητο κριτικό υπόβαθρο του/της εκάστοτε φοιτητή/τριας. Οι πρώτες διδακτορικές διατριβές Δ. Γ. είναι προ των πυλών. Το εργαστήριο είναι το κλειδί, δεδομένου ότι εκεί η γραφή οδηγεί στην παραγωγή έργων,

όχι για αποκλειστικά ακαδημαϊκή αξιολόγηση, αλλά διηγήματα, μυθιστορήματα, ποιήματα και θεατρικά έργα που διαχέονται στην κοινωνία, διαμορφώνουν αναγνωστικές συμπεριφορές και επιστρέφουν ως αντικείμενα μελέτης των λογοτεχνικών σπουδών.

Ο αντίλογος θα μπορούσε να προέλθει από μια εμπεριστατωμένη μελέτη ενός ειδικού ατόμου, που με σιγουριά και απολυτότητα θα απέρριπτε το ρόλο ενός τέτοιου εργαστηρίου, γιατί αυτό δεν απηχεί επαρκώς τα δεδομένα του ευρύτερου πολιτιστικού, κοινωνικού, πολιτικού και θεωρητικού πλαισίου στο οποίο η Λογοτεχνία εντάσσεται και από το οποίο καταναλώνεται, με αποτέλεσμα η δημιουργικότητα στο εργαστήριο να μην είναι επαρκώς κριτική. Τέτοιου είδους απόψεις, όμως, διακατέχονται από μία τάση να συρρικνώνουν με τα επιστημονικά τους επιχειρήματα όλο τον κόσμο στο μέγεθος μιας πανεπιστημιούπολης, γιατί ακριβώς μέσα στο στενό ορίζοντα της πανεπιστημιούπολης είναι συχνά ακριβείς και πειστικοί οι ίδιοι/ες οι εκφραστές/τριές τους, καθώς περιγράφουν τα προβλήματα και εύστοχα εντοπίζουν την πνευματική, θεσμική και κοινωνική τους προέλευση. Θα μπορούσα ίσως να συμφωνήσω σε αρκετά επιμέρους θέματα με τέτοιου είδους επιχειρηματολογίες, αλλά δηλώνω εκ προοιμίου ότι διαφωνώ με τις συμπερασματικές τους θρηνωδίες για τη μη επιστημονική λειτουργία εργαστηρίων Δ. Γ., θέση που εκκινεί από μια στείρα ακαδημαϊκή προσέγγιση του λογοτεχνικού φαινομένου ως σημαίνουσα κοινωνική πρακτική που εξαντλείται μονάχα σε κοινωνιολογικές και ψυχολογίζουσες - ψυχαναλυτικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

Το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Δημιουργική Γραφή» αναπτύσσεται σήμερα σε ένα περιβάλλον κριτικής αυτογνωσίας, έναν προνομιακό χώρο που βοηθά τους θεσμικά ασκούμενους, υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου, και τους μεταδίδει έμπρακτα γνώσεις για τη συγγραφική τέχνη. Η ένταξη στο θεσμικό αυτό περιβάλλον, που έχει σαφώς συνδεθεί με την επίτευξη μαθησιακών αποτελεσμάτων και τη μεταβίβαση δεξιοτήτων, δεν αίρει σε καμία περίπτωση το γεγονός ότι η λογοτεχνική γραφή είναι από τη φύση της μια επαρκώς κριτική διαδικασία, μια έμπρακτη διερεύνηση της φύσης και των ορίων της γλώσσας. Ας μην ξεχνάμε ότι, πέρα από τις όποιες άλλες στοχεύσεις, σε ένα εργαστήριο Δ. Γ. υπηρετείται και αναδεικνύεται η «ποιητική του συγκεκριμένου». Φυσικά ένα εργαστήριο, ένα πανεπιστημιακό θεσμοθετημένο εργαστήριο Δ.Γ., δε μπορεί να μετατραπεί σε ένα καταφύγιο ερασιτεχνών συγγραφέων, οι οποίοι/ες δεν ρισκάρουν να αξιολογηθεί το κύρος τους από θεσμούς και από την μεταμοντέρνα κριτική θεωρία. Είναι λάθος να θεωρούμε ότι το «λογοτεχνικό κύρος» του/της συγγραφέα περιορίζεται στο Πανεπιστήμιο στον «στενό στόχο της εκπαίδευσης άλλων συγγραφέων» και δεν αξιοποιείται στον (προφανώς) πολύ ευρύτερο στόχο «της πανεπιστημιακής λογοτεχνικής έρευνας». Όπως, επίσης, είναι λάθος να μετατρέψουμε τις σπουδές Δ. Γ. σε τόπο ανταγωνισμού θεωριών για τη Λογοτεχνία και σε χώρο ανάπτυξης παιδαγωγικής αλληλεπίδρασης με άλλους κλάδους. Το εργαστήριο δεν πρέπει να μετατραπεί σε τόπο αναζήτησης λογοτεχνικών απαντήσεων σε θεωρητικές υποθέσεις. Δεν θα είχε νόημα μία μετατόπιση σε μία «κοινωνιολογική ποιητική» στηριγμένη στη θεώρηση - που προέρχεται από τον Μιχαήλ Μπαχτίν - της Λογοτεχνίας. Ίσως τότε θα έπρε-

πε να διδάσκουν στα εργαστήρια όχι δημιουργοί, αλλά επιστήμονες/ισσες Πολιτισμικών Σπουδών που δεν θα στοχεύουν στη «διόρθωση και τεχνική βελτίωση» του φοιτητικού χειρόγραφου, αλλά στην ένταξή του (μάλλον πιο διδακτικά και σίγουρα λιγότερο συνεργατικά) «σε ένα ευρύτερο πολιτισμικό και πολιτικό πλαίσιο», προκειμένου να βελτιώσει τους/τις μαθητές/τριές του ως επιστήμονες/ισσες ή διανοούμενους/ες, αλλά όχι απαραίτητως - ή και καθόλου - ως δημιουργούς (Dawson, 2005: 208). Ο τρόπος δουλειάς που απορρέει από μία τέτοια άποψη είναι τελικά χειραγωγικός και κανονιστικός. Αναπόφευκτα, ακόμη και αξιωματικά, το λογοτεχνικό έργο θα εκφράσει τις συγκρούσεις απόψεων στην κοινωνία, ενίοτε και χωρίς τη συνειδητή πρόθεση του/της συγγραφέα, και θα σκηνοθετήσει μια «ενορχήστρωση» των συγκρούσεων. Μπορεί να εκπλήξει το βάθος της ιδεολογικής διάστασης και να γίνει αυτό ακριβώς ο λόγος που θα το κάνει πολύτιμο για μεταγενέστερους/ες αναγνώστες/τριες. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι τα προγράμματα Δ. Γ. θα πρέπει να αγνοούν το ευρύτερο πολιτιστικό, κοινωνικό, πολιτικό και θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο η γραφή απευθύνεται και από το οποίο καταναλώνεται. Γι' αυτό άλλωστε τόσο στη δομή του δικού μας Προγράμματος, όσο και σε αυτή του UEA, αντικατοπτρίζεται μία σχέση αμοιβαίας συμπληρωματικότητας ανάμεσα στη συγγραφή και στην κριτική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Cowan, A. (2011) Blind spots: what creative writing doesn't know. *TEXT*, 15 (1), (April 2011). <http://www.textjournal.com.au> Τελευταία επίσκεψη: 3/2/2012.
- Currie, M. (2007) *About Time: Narrative, Fiction and the Philosophy of Time*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dawson, P. (2005) *Creative Writing and the New Humanities*. Oxford: Routledge.
- Forster, E. (1962) Interviewed by PN Furbank and FJH Haskell in 1952. Στο Cowley, M. (Ed.) *Writers at Work: The Paris Review Interviews*. London: Mercury Books.
- Holeywell, K. (2009) The Origins of a Creative Writing Program at the University of East Anglia, 1963-1966. *New Writing: The International Journal for the Practice and Theory of Creative Writing*, 6, 1 (March 2009).
- Κωτόπουλος Η. Τ. (2011) Η νομιμοποίηση της Δημιουργικής Γραφής. *Keimena*, 15. http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com_content&view=category&id=59&Itemid=95 Τελευταία επίσκεψη: 3/6/2013.
- Myers, D. (2006) *The Elephants Teach: Creative Writing Since 1880*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wood, M. (2005) *Literature and the Taste of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vanderslice, S. (2004) The power to Choose: The Case for the Concept-based Multigenre Creative Writing Course. *The International Journal for the Practice and Theory of Creative Writing*, 1 (1), 15-21.